

**“KRIMINAL BIJELOG OVRATNIKA: PERSPEKTIVA
MOGUĆNOSTI”, AUTORI MICHAEL L. BENSON I SALLY S.
SIMPSON**

Prikaz knjige

**“WHITE-COLLAR CRIME: AN OPPORTUNITY PERSPECTIVE”,
BY MICHAEL L. BENSON I SALLY S. SIMPSON**

Book Review

Mirsad HAMIDIĆ

Knjiga je prvi put objavljena 2009 godine od strane Routledge 270 Madison Ave, New York, NY 10016 i Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN. Elektronsko izdanje knjige opsega 240 strana objavljeno je u Taylor & Francis, e-biblioteka, 2009 godine (ISBN 0-203-88043-9 Master e-book ISBN).

Autori knjige kroz uvodni dio i deset poglavlja ukazuju na raširenost pohlepe i prevara u Americi. Na osnovu provedenog empirijskog istraživanja predlažu kvalitetniju borbu i stavljanje pod kontrolu kriminala bijelog okovratnika, koji je po njihovom mišljenju postao ozbiljna prijetnja pojedincu, vlasti i društvu u cjelini.

U prvom poglavlju autori kroz tekst o *obimu problema* ističu pojavu površnosti istraživanja u smislu da se od strane pojedinih istražitelja ne istražuju fizičke štete, da se za istraživanje kriminala bijelog okovratnika koriste samo baze počinjenih krivičnih djela i da se istraživanja završavaju sa konstatacijom postojanja vrlo malih nedjela običnih ljudi i oduzetim skromnim finansijskim sredstvima. Navode da se moćne korporacije i korporativni rukovodioci uglavnom ne istražuju i da u rijetkim istragama koriste svoj visok društveni položaj i izbjegavaju sankcionisanje za počinjeno djelo kriminala bijelog okovratnika.

Tekst drugog poglavlja odnosi se na *analizu demografskih, socijalnih i psihičkih karakteristika počinioaca zločina bijelog okovratnika*. Istraživači su se kroz dvije velike empirijske studije složili u stavovima da su osuđenici za kriminal bijelog okovratnika starije osobe, češće muškarci, češće bijeli, češće u braku, finansijski situirani, da potiču iz različitih društvenih i demografskih pozadina, da su zaposleni, da imaju vlastite domove u momentu izvršenja djela i da čine kriminalna djela u zajedničkim mrežnim grupama. Ukazali su i na bitne propuste u istraživanju kriminala bijelog okovratnika u Americi u XX stoljeću u smislu propuštenih mogućnosti identifikacije svih onih koji nisu procesuirani i svih onih koji su oslobođeni.

U trećem poglavlju sa tekstom o *tradicionalnim teorijama i objašnjenjima izvršenja kriminala bijelog okovratnika*, autori ukazuju na činjenice da su kriminolozi kroz istraživačke procese

integrisanjem standardnih kriminoloških teorija uveli integrirane teorije „slučajnost odgovarajućih motivacija i mogućnosti“ i „diferencijalna sramota“, po osnovu kojih su istraživali prilike, opravdavanje ilegalnog ponašanja, težnju za bogatstvom i motive odvratanja od kriminala bijelog okovratnika. Konstatuju, da integrirane teorije pored razlika imaju zajednički element, a to je fokusiranje na motivaciju počinioca zločina i neke aspekte ličnih i psiholoških karakteristika.

Tekst četvrtog poglavlja odnosi se na *razumijevanje kriminalnih mogućnosti i tehnika izvršenja kriminala bijelog okovratnika*. Autori navode da su kriminolozi potrošili ogromnu količinu vremena i energije u istraživanjima kriminalaca postavljajući pitanja: Ko je kriminalac? Zašto to radi? Kada počnu? Kada su se zaustavili? Koliko zločina su počinili? Kakav zločin oni počinju? Ko su njihove obitelji? Gdje oni žive? Ko su im prijatelji? Ističu da su krivične mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika u smislu prilika obimne i raznolike i da je motiv za realizaciju istih u osnovi sticanje profita. Tehnike za kriminal bijelog okovratnika su specifične tehnike: obmane, zloupotrebe povjerenja, prikrivanja i zavjere. Važne karakteristike kriminala bijelog okovratnika su: specijalizirani pristup, legitimitet i prostorna odvojenost od žrtve. Iskrivljivanjem stvarnosti sa prevarom, uz korištenje trika, sa kojim se sakriva zločin, nelegitimno postaje legitimno.

Autori u petom poglavlju navode rezultate *istraživanja o zločinu koji nameće finansijsku ili materijalnu štetu na žrtvu* i ističu da postoji mnogo različitih oblika kriminala bijelog okovratnika i pogleda na tu specifičnu vrstu zločina, koji je ciljno usmjeren na: finansijsku moć, održavanje finansijske moći ili konkurentne pozicije kompanije ili poslodavca, opstanak na poslu i strah od gubitka postojeće imovine. Istraživali su način počinjenja zločina bijelog okovratnika kroz reprezentativni uzorak prevara u: zdravstvenoj zaštiti, bankarstvu i korporacijama. Misle da je jedna od glavnih strategija za suzbijanje različitih vrsta i oblika zločina „blokada“ počiniteljevog pristupa do cilja, koja najčešće nije izvodljiva u odnosu na kriminal bijelog okovratnika, zbog njegovih specifičnosti. Autori ističu da je lepeza žrtvi kriminala bijelog okovratnika veoma široka i da obuhvata pojedince, privatne organizacije, vladine organizacije, nevladine organizacije, udruženja i druge asocijacije. Kontrola kriminala bijelog okovratnika je izuzetno komplikovana. Uspješnija borba protiv kriminala bijelog okovratnika moguća je uz primjenu praktičnih naučnih tehnika prepoznavanja obrazaca aktivnosti kriminalaca, koji su usmjereni na skrivanje i zaštitu informacija o počinjenom zločinu.

U šestom poglavlju sa tekstom o *zločinu u životnoj sredini i na radnom mjestu*, autori ističu da motivacija za djela bijelog okovratnika u životnoj sredini i na radnom mjestu predstavlja mogućnost za sticanje lične finansijske prednosti u odnosu na druge kroz realizaciju tehnološkog razvoja i uštede na troškovima. Poput imovinskih zločina ekološki zločin i zločin sigurnosti na radnom mjestu imaju svoje strukturalne prilike koje se zasnivaju na karakteristikama koje su identifikovane kao važne za kriminal bijelog okovratnika. Karakteristike uključuju specijalizirani pristup prostornog odvajanja i pojave legitimiteta. Pri realizaciji zločina u životnoj sredini i na radnom mjestu koristi se obmana, prikrivanje, zloupotreba povjerenja, kontrola prostora, strukturalne prilike i izbjegavanje sudskog procesa u cilju sticanja profita po osnovu smanjenja troškova proizvodnje ili usluga.

Autori kroz tekst *subjektivne i simboličke dimenzije i vještine izvršenja* u sedmom poglavlju navode da kriminal bijelog okovratnika proizilazi iz poslovnih aktivnosti. Ističu bitnu činjenicu da postoje razlike između ignoriranja i neutraliziranja rizika, kao i razlike između zajedničkog neznanja i strukture tajnosti. Usklađena neznanja nastaju u situacijama kada organizacijske vođe namjerno pokušavaju izbjeći učenje o određenim vrstama informacija u nadi da će na taj

način postići smanjenje ili eliminaciju pravne odgovornosti. Strukturne tajnosti karakteristične su za slučajeve u kojima određene vrste informacija ne cirkuliraju kroz organizaciju. Uglavnom korporativni rukovodioci u optužbama za nezakonitost brane se izjavama da je sve to samo velika greška ili da se radi o jednom velikom nesporazumu. Neutralizacije o poricanju počinjenja zločina bijelog okovratnika, koje se najčešće koriste su: poricanje odgovornosti, negiranje žrtve, negiranje kazne i pozivanje na veću lojalnost. Zbog složene prirode velikih korporacija, kako oni na vrhu i oni na dnu mogu poreći individualnu odgovornost za nedostojno ponašanje uz opravdanje da je bitno da u tom ponašanju nema namjere za počinjenje štete drugom i da su radnje preduzete u interesu zaposlenih i klijenata, kao i za ostvarivanje profita. Najčešće korišteni faktori za normalizaciju devijantnosti su: nejasna ili dvosmislena informacija, strukturne tajnosti, politički i drugi pritisci. Analiza nekih od slučajeva pokazuje da ponekad nije jasno, da li organizacijske vođe imaju adekvatan nivo svijesti?

Tekst osmog poglavlja odnosi se na *analizu podataka o izvršenju kriminala bijelog okovratnika po spolu, rasi i društvenoj klasi*. Autori konstatuju da mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika nisu ravnomjerno raspoređene po industrijama i osobama. Neke od osoba imaju bolji pristup i mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika od drugih. Pristup i mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika su ovisni od: radnog mjesta, socijalnih klasa, roda, i rase. Rasa, klase i radno mjesto su usko povezane društvene karakteristike. Većina kriminalnih djela bijelog okovratnika počinjena je u okviru zanimanja po osnovu pogodnosti na radnom mjestu uključujući i profesionalne pozicije unutar podzemlja. Pojedinci, ovisno o njihovom spolu, klasi i rasi, mogu imati više ili manje mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika. Analiziran je primjer prepreka sa kojima se suočavaju žene na upravljačkim pozicijama i biznisu i konstatovano da su na tim pozicijama žene zastupljene do 5% do 1995. godine, a do 8% do 2005. godine, odnosno muškarci sa 95% i 92%. Do 1995. godine: Afroamerikanci, Latinosi, i Azijati, bili su rijetke osobe koje su obavljale poslove viših menadžera. Na tim pozicijama bili su bijelci sa 97%. Većina primjera i studija slučaja ukazuje na činjenice da su uglavnom bijelci počinioci kriminala bijelog okovratnika. Podaci iz presuda Saveznog suda iz sredine 1970-ih godina, po mišljenju autora, ukazuju na vjerovatnoću da većina Amerikanaca osuđenih za kriminal bijelog okovratnika pripada srednjoj klasi američkog društva. Ističu da su najsloženije zločine bijelog okovratnika počinili: vlasnici, finansijski direktori, menadžeri i supervizori. Prema podacima iz „Studije Yale“, u 1970 godini žene su manje od 1% kršile zakone u korporacijama. Podaci prikupljeni od strane Kathleen Brickey su slični sa malim postotkom ženskih osoba optuženih u masi računovodstvenih prevara koje su se pojavile od 2000. godine. Istraživanjem je utvrđeno kada muškarci i žene počine istu vrstu „zločina“ bijelog okovratnika da to rade iz različitih razloga (Daly, 1989; Zietz, 1981). Ostalo je otvoreno pitanje da li su Afroamerikanci na visokim vodećim pozicijama u velikim organizacijama uključeni u „zločin“ bijelog okovratnika po istoj stopi kao bijeli ili po stopi koja je niža.

Autori u devetom poglavlju kroz analitički pristup sa percepcijom *iznalaženja najboljih pravnih tehnika za kontrolu*, navode da su mogućnosti za zločin bijelog okovratnika objektivno i subjektivno ovisne od načina oblikovanja pravnog sistema. Po njihovom stavu, općenito govoreći postoje dvije vrste kontrole koje se mogu koristiti za spriječavanje zločina bijelog okovratnika, a to su: pravni i vanpravni oblici. Pravni lijekovi za kontrolu uličnog kriminala su gotovo isključivo krivični zakoni, a za kontrolu kriminala bijelog okovratnika pored navedenog mogu biti i regulatorni sistem i civilni sistem. Obradili su sva tri pravna lijeka kroz sistem rada u različitim

načinima sa različitim filozofskim pristupima analizirajući pravne standarde, rad policije i metode kažnjavanja. Fokus je dat na analizu različitih pravnih sistema i načina na koji se kontrolišu i sankcionišu potencijalni počinioci (pojedinci u odnosu na organizacije). Obradeni su i neki neuspjesi i pravna ograničenja, a posebno opasnosti od prevelike kriminalizacije (nepotrebno širenje opsega krivičnog zakona), što neki zovu kreativna usklađenost (McBarnet, 2005) ili kultura otpora (Bardach i Kagan, 1982). Sistem krivičnog pravosuđa posmatraju kroz prevenciju i kontrolu kriminala, kao dva od primarnih ciljeva i funkcija krivičnog pravosuđa. Ističu i značaj efikasnog rada po obrazloženom sistemu pravde, koji je fer i ne podliježe zlostavljanju (Bentham, 1948). Navode se i neki od praktičnih problema kroz teoriju i praksu uključujući i pokušaje izbjegavanja sankcija posebno od strane velikih korporacija. Sistem regulatorne pravde razvijen je u SAD za praćenje i kontrolu ponašanja ekonomskih institucija. U regulatornom sistemu, kontrola ima tendenciju da bude blaža u kažnjavanju naprimjer: novčane kazne, upozorenja i sl. (Clinard i Yeager, 2006: XIII). "Studije u okviru modela pravde opisuju procese istrage, presuda i kazni, fokusirajući se na pitanja procesa, diskrecije i efikasnosti" (Frank i Lombness, 1988, s. 5) i ukazuju na razlike između krivičnog pravosuđa i regulatornog pravosuđa (inspektora u odnosu na policiju, upravnih sudova u odnosu na krivične sudove sa naglaskom na neusklađenosti u odnosu na kazne (Garner, 2007; Scott, 1989). Autori napominju, da snažne korporacije koriste političke pristalice, da nameću svoje zakonodavne programe, posebno u situacijama kada postoji nedostatak sporazuma između biznisa, regulatornih agencija, korporacija i opće javnosti o normativnim standardima i moralnim ponašanjima. Ovakav stav obrazlažu sa više praktičnih primjera i kritičkim osvrtom na zakone i propise, koji ne mogu na adekvatan način kontrolisati pojedine oblike kriminala bijelog okovratnika, kao što su naprimjer internet prevare. Alternativna pravna sredstva za kontrolu kriminala bijelog okovratnika su vanpravne strategije, koje se fokusiraju na smanjenje krivičnih prilika. Postoje mnoge kreativne strategije za sprečavanje kriminala bijelog okovratnika u rasponu od jednostavnih (lozinke na računalu) do sofisticiranih (praćenje ekonomskih podataka, prikupljanje neobičnih aktivnosti). Autori ukazuju na značaj uticaja vanpravne društvene kontrole, koja se može ispoljavati na više različitih oblika, od kojih je osnovni oblik socijalizacija od strane roditelja, vršnjaka, škole, crkve i biznisa, na način da im se ukazuje na pogrešne norme i vrijednosti. Ističu značaj uticaja društvene kontrole unutar organizacija. Navode, da se većina zločina bijelog okovratnika javlja u organizacijama. Mišljenja su, da vanpravni faktori posebno u kombinaciji sa procesima pravde mogu smanjiti rizik pojave kriminala bijelog okovratnika kroz njihov utjecaj na mogućnosti.

U desetom poglavlju autori kroz sintetički pristup *sumiranja argumenata, posebnih karakteristika i tehnika o izvršenju i kontroli* umjesto debatnog, odlučili su se za inkluzivni pristup, koji priznaje prestupnika na svim nivoima klasne strukture i djela različitih nivoa nezakonitosti, zbog vrlo širokog spektra mogućnosti da se uključe u istraživanje nezakonitosti u procedurama i postupku počinjenja kriminala bijelog okovratnika u odnosu na zanimanja, organizacije i klasne strukture američkog društva. Kao glavni razlog za ovaj pristup navode mogućnosti fokusiranja na ona pitanja koja su po njima najvažnija a to su: mogućnosti da se koriste obmane, zloupotrebe povjerenja, skrivanja i zavjere kao tehnike. Po njihovom mišljenju, kriminal bijelog okovratnika (skrivena prirode i složenosti), na neki način je obmana od strane počinitelja, koja varira u smislu od dugotrajne, potencijalne, mete, i oblika. Ukazuju na dugi istorijski pedigre kriminala bijelog okovratnika i na pojavu izgleda da je on manje važan, manje opasan od tradicionalnih oblika kriminala. Navode da su prijetnje od kriminala bijelog okovratnika veliki problem za budućnost. Prvo, zbog promjena u prirodi posla, drugo, zbog ogromnog rasta državnih darežljivo-

sti, kao da je stanje blagostanja, što je jedan od uvjeta koji njeguje kriminal bijelog okovratnika i treće, zbog globalizacije. Benson i Madensen, koristeći osnovne principe teorije situacijske prevencije kriminala (Clarke, 1983), predlažu modificiranu šemu principa (ostvarenje jednog ili više principa gdje je to moguće) od sljedećih: (1) povećanje napora potrebnih da se počini djelo, (2) povećanje rizika od detekcije, (3) smanjenje nagrade povezane s djelom, (4) smanjenje provokacije za djelo i (5) uklanjanje opravdanja za djelo (Benson i Madensen, 2007). Navodi se i stav da američko društvo pati od konflikta standarda u odnosu na kontrolu poslovanja (Sutherland, 1983). Ističu da je težnja za bogatstvom i individualnim uspjehom rezultat kulture u američkom društvu, što je stalni izvor motivacija za kriminal bijelog okovratnika (Messner i Rosenfeld, 1997; Weisburd et al, 1991.; Wheeler, 1992). Izvlače neka od svojih zapažanja u odnosu na budućnost kriminala bijelog okovratnika i njegove kontrole ukazujući na činjenice da se zasniva na obmani, posebnim karakteristikama za obmanu, specijaliziranom pristupu žrtvi ili meti zločina, specijalnom pristupnom legitimitetu i prostornom odvajanju od žrtve ili mete. Ove karakteristike čine kontrolu kriminala bijelog okovratnika različitom u nekoliko načina od kontrole „uličnog kriminala“. Glavna razlika između ove dvije vrste kriminala je u činjenici da se kod kriminala bijelog okovratnika ne vidi djelo. Tehnološka i ekonomske promjene uvijek stvaraju nove mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika iz čega proizilazi potreba da se strategije i mehanizmi kontrole moraju mijenjati kako bi se održala „tekuća trka“ u „borbi“ protiv kriminala bijelog okovratnika.

Kritički osvrt

Posmatrano sa stanovišta kriminologije, kriminalistike, krivičnog prava, ekonomije i sigurnosti, knjiga: „White – Collar Crime An Opportunity perspective“, je izvanredan skup podataka, činjenica, informacija i drugih saznanja, u kojoj autori na izrazito stručan način obrađuju kriminal bijelog okovratnika po širini i dubini u američkom društvu, ukazujući na složenost problema u svjetskim razmjerama. Pri pisanju knjige koriste tim stručnih saradnika, masu teorijsko empirijskih naučnih saznanja, podataka i informacija, koje timski analiziraju i teorijsko empirijski povezano prezentiraju, kroz svih deset poglavlja, ukazujući na trenutne i buduće probleme u svjetskim razmjerama, koje stavljaju u vezu sa tehnološkim razvojem, globalizacijom i drugim faktorima, koji povećavaju postojeće i stvaraju nove prilike i mogućnosti realizacije kriminala bijelog okovratnika i zahtijevaju iznalaženje adekvatnih strategija i mehanizama društvene kontrole u budućnosti za uspješnu borbu protiv kriminala bijelog okovratnika.

Zaključak

Kriminal bijelog okovratnika, složene prirode sa masom svojih pojava oblika u svim sferama svakog društva kulminirao je u svjetskim razmjerama i postao vodeća prijetnja svjetske ekonomije i sigurnosti. Tehnološki razvoj, globalizacija i drugi faktori su perspektiva za bujanje kriminala bijelog okovratnika. Knjiga: „White – Collar Crime An Opportunity perspective“ autora: Michael L. Benson, Sally S. Simpson je izvanredna polazna osnova, za sve one, koji u svojim državama žele da doprinesu uspostavljanju adekvatne društvene kontrole, da se na svom radnom mjestu i okruženju uključe i daju svoj doprinos za stavljanje pod kontrolu kriminala bijelog okovratnika. Koliko će biti svjetske i nacionalne volje i ko će htjeti i uspjeti strategije i mehanizme društvene kontrole mijenjati i prilagođavati na adekvatna sredstva zaštite radi adekvatnog suprostavljanja kriminalu bijelog okovratnika u budućnosti pokazat će vrijeme?

Podaci o autoru

Mirsad Hamidić, magistar je kriminalističkih nauka. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Magistrirao je na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Trenutno je redovan studen doktorskog studija na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: mhamidic-ds@fkn.unsa.ba